

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 76.051.051
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
доктору історичних наук, доценту
кафедри всесвітньої історії
Піддубному Ігорю Андрійовичу
вул. М. Коцюбинського 2, м. Чернівці-12, 58012

РЕЦЕНЗІЯ

доктора історичних наук, професора кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Фісанова Володимира Петровича на дисертацію Бабіча Олександра Вячеславовича «Населення Одеси у 1941-1944 рр.: динаміка, рефлексії на окупацію, стратегії виживання», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Актуальність теми дисертації. Актуальність і доцільність проблематики дослідження не викликає сумнівів. Друга світова війна у вітчизняній історії XX ст. стала однією з найбільших трагедій, результати якої продовжують визначати суспільно-політичні проблеми сьогодення України, зокрема до певної міри спричинивши і воєнну агресію з боку російської федерації. Тому пріоритетним науковим завданням вітчизняних істориків залишається об'єктивне всебічне дослідження подій Другої світової війни, які відбувалися на території України.

У цьому зв'язку слід вітати появу дисертаційної праці Олександра Бабіча, написану на актуальну тематику, якій вперше в українській історичній науці досліджує життєдіяльність населення Одеси періоду окупації під час Другої світової війни як соціокультурний феномен, його демографічні характеристики, рефлексії на окупацію та стратегії виживання в період 1941–1944 рр.

Слід підкреслити, що попри безсумнівну актуальність цієї багатопланової проблеми, вона донині залишалася абсолютно невисвітленою на дисертаційному рівні, почасти залишаючись осторонь процесів активного

переосмислення методологічних принципів та основних концепцій світової історичної науки, методологічної переорієнтації й розроблення нових підходів до вивчення малодосліджених проблем Другої світової війни.

Варто особливо відзначити те, що дисертант, активно застосовуючи здобутки сучасної зарубіжної та вітчизняної історіографії, успішно спростував радянські взаємовиключні недостовірні штампи і стереотипи щодо «українського колабораціонізму» та «героїчного спротиву радянського народу», які сьогодні активно використовуються проти України в психологічній війні, яка супроводжує російську збройну агресію.

У цьому зв'язку слід вітати появу дисертаційної роботи О. Бабіча, яка є реалізацією сучасного історичного бачення подій Другої світової війни.

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій. Аналіз представленої дисертації та публікації здобувача О.В. Бабіча дозволяє зробити висновок, що одержані наукові результати є достовірними та обґрунтованими, опираються на аналіз низки архівних документів та новітніх джерел.

Здійснене дослідження вирізняється помітною науковою новизною. Автор уперше в сучасній українській історичній науці на ґрунтовній джерельній базі зробив вдалу і результативну спробу, спираючись на розгалужену джерельну базу, всебічно дослідити «людський вимір» історії, комплексно визначити параметри демографічних процесів, стратегій виживання та рефлексій населення великого міста за умов окупації.

Значне місце в дисертації приділено методам гуманізації історії та впровадженню інструментарію соціальної, усної, інтелектуальної історії, а також історії повсякденності, за допомогою яких досліджуються події Другої світової війни в її людських вимірах.

Аналіз основного змісту дисертації. Автор представленої до захисту дисертаційної роботи на підставі здійсненого глибокого аналізу широкої джерельної бази об'єктивно й неупереджено дослідив румунський

окупаційний режим в Одесі, реконструювавши спосіб життя та умови проживання мешканців окупованої Одеси. Дисертантом досліджено становище представників різних категорій населення та фактори, що вплинули на їх вибір відповідних стратегій виживання.

О.В. Бабіч визначив складові соціальної історії, зокрема динаміку населення, його структуру, національний склад, чисельність, життєдіяльність міста Одеса в період окупації, специфічні умови його життя, тобто ті аспекти й акценти, які вплинули на культурно-антропологічні трансформації в суспільстві як наслідок тривалої війни.

На особливу увагу заслуговує використання інноваційних авторських методик обрахунку чисельності населення міста на основі діловодних документів, статистичних звітів, актів різноманітних комісій, що фіксували втрати та заподіяну шкоду (с. 82–97).

На наш погляд, мета дисертаційної роботи О. Бабіча, яка полягала в комплексному дослідженні життя населення Одеси впродовж 1941–1944 рр., зокрема характеризуванні його демографічного портрету, визначенні соціально-економічного становища, вивченні динаміки суспільно-політичної активності, в цілому досягнута. Такому результату сприяли логічно побудована структура дисертації, вмотивована визначеність усіх її головних параметрів, обґрунтування актуальності теми, мети і завдань дослідження, його об'єкта і предмета, наукової новизни, методологічних засад і практичного значення одержаних результатів наукового пошуку, хронологічних рамок і територіальних меж дисертації.

Достатньо представницькою видається джерельна основа дисертаційного дослідження, яка ґрунтується на значному корпусі детально проаналізованих і вдало класифікованих історіографічних джерел. Усебічне й комплексне вивчення джерельного масиву дисертації засвідчило його інформативність і змістову насиченість, а також зумовило аргументований висновок дисертанта про його репрезентативність, що і дозволило автору успішно виконати поставлені у роботі наукові завдання. Слід особливо

відзначити той факт, що більшість неопублікованих документів уведено в науковий обіг уперше. При цьому вже відомі й маловідомі джерела інтерпретуються автором з нових методологічних позицій.

На нашу думку, саме уважний і критичний аналіз широкої джерельної бази дозволили О. Бабічу виробити власне авторське бачення досліджуваної проблеми, свідомо підійти до вибору дослідницького інструментарію, сформулювати аргументовані висновки й узагальнення з теми дослідження та розкрити мету і завдання рецензованої дисертації на засадах історизму, об'єктивності, комплексності та достовірності.

Наукова новизна та практичне значення одержаних результатів. Автором вдало використані новітні методологічні напрацювання й концептуальні підходи. Значний науковий інтерес викликає аналіз здобувачем теоретико-методологічних аспектів його дослідження, характеристика застосованого ним понятійного і термінологічного апарату. Схвальної оцінки заслуговує використана в дисертації авторська методика застосування історичної рефлексії, яка дала змогу показати повною мірою та об'єктивно використати усноісторичні джерела (декілька десятків інтерв'ю, з тими, хто пам'ятав окупацію), зібрані особисто дисертантом як директором громадської організації «Суспільство та історична спадщина».

На нашу думку, застосування в дослідженні підходу, який ґрунтується на перехресному аналізі як офіційних документів, так і неофіційних та усноісторичних матеріалів при максимальному врахуванні специфіки джерел, надав можливість повністю виконати поставлені наукові завдання.

Уважний аналіз і вивчення дисертаційної роботи дає підстави для висновку, що вона є комплексним науковим дослідженням обраної наукової теми, у якій на належному рівні, системно з'ясовані такі малодосліджені в Україні аспекти цієї проблеми як стратегії виживання в окупації, форми вимушеної співпраці з окупантами, прояви російського військового колабораціонізму за умов окупації, етапи формування та боротьби

радянських диверсійних, підпільних груп та партизанських загонів в Одесі, гуманітарна катастрофа євреїв Одеси.

Відзначимо також що дисертація О.В. Бабіча має практичне значення. Адже базові положення його дослідження, наведений фактичний матеріал доповнюють і поглиблюють сучасні знання з історії Одеси в роки Другої світової війни. Причому значна низка матеріалів дослідження може бути використана для подальших наукових досліджень, а також при читанні інноваційних спецкурсів та лекцій з історії України для закладів вищої освіти, при написанні навчально-методичних посібників. Разом з тим, матеріали роботи є серйозним внеском у вивчення повсякденного досвіду Другої світової війни, який сьогодні, на жаль, є актуальним для України у контексті триваючої російсько-української війни.

Висновки, зроблені в дисертації, містять науково обґрунтовані результати й відповідають поставленим завданням, відтворюючи цілісну, системну картину життєдіяльності мешканців великого міста на півдні України в часи Другої світової війни.

Дисертант справедливо наголошує на тому, що співпраця з окупантами, або колабораціонізм, повинна розглядатися як окремий напрям стратегії виживання для значної кількості населення. Водночас справедливо підкреслено, що колабораціонізм як добровільна, усвідомлена та навмисна співпраця з ворогом є недостатньо вивченим явищем в історичній літературі, оскільки тема співпраці з окупаційним режимом на території України упродовж тривалого часу належала до числа небажаних.

У роботі надано чіткі критерії розрізнення колабораціонізму на свідомий, ініціативний і вимушений, спричинений обставинами. При цьому виокремлено військовий і економічний (цивільний) колабораціонізм. Саме у такому контексті висновки дисертації мають як науково-теоретичну, так і практичну актуальність.

Наприкінці відзначу, що у поданій науковій роботі дотримано всіх вимог до логіко-структурної схеми дослідження. Отримані наукові

результати цілком відповідають задекларованій меті та завданням дисертації. Порухень академічної доброчесності не виявлено.

Наукова апробація дослідження. Результати наукового пошуку широко апробовано на загальноукраїнських наукових форумах. Авторські напрацювання викладено в 12 одноосібних публікаціях (з них 5 – статті у провідних фахових виданнях України). Засвідчуємо, що публікації висвітлюють матеріал усіх розділів дослідження. Кількість і обсяг публікацій відповідають усім чинним вимогам до оприлюднення матеріалів дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Дискусійні положення та зауваження по змісту дисертації. Разом з тим, як будь-яке наукове дослідження складної проблематики, тим більше пов'язаної із неоднозначною історією Другої світової війни та її гуманітарними наслідками, представлена до захисту дисертація містить окремі похибки, які проте не впливають на в цілому позитивну оцінку представленого наукового доробку О.В. Бабіча. Тому зауваження зроблені у процесі дискусії рецензентом мають переважно рекомендаційний характер.

1. Відзначаючи значущість піднятих у дисертації О.В. Бабіча проблем, зокрема пов'язаних із сучасними підходами у царині психоісторії та певними аспектами саморефлексії індивідуумів, котрі пережили роки окупації і в сучасних умовах поділилися власними спогадами, зауважимо що дисертант у висновках недостатньою мірою підкреслив власний внесок в інноваційні методики, які розробляються у сучасних кризових умовах. Адже сам автор відзначає на с. 65, що ним започаткований проєкт «Хранителі часу», під час реалізації якого йому вдалося, тримаючи баланс між інформацією і рефлексією, записати декілька десятків інтерв'ю, з тими, хто пам'ятав окупацію. Принагідно видається, що дисертанту варто продовжити наукові розвідки у цьому методологічному ключі, розуміючи рефлексію як єдність процесів самоусвідомлення та усвідомлення ставлення у парадигмі «Я-Інший» за умов вимушеної комунікації у контексті «окупаційної реальності».

Подібні методики можуть стати проривними в умовах досягнення трагічного досвіду російсько-української війни.

2. У підрозділі 3.1., присвяченому малодослідженим питанням співпраці населення Одеси з окупаційною румунською адміністрацією, автор чимало місця надав аналізу окремих аспектів військового колабораціонізму одеситів, представленому насамперед російськими антирадянськими організаціями. Як би ми сьогодні сказали це був багато у чому прояв активності тодішнього «руського мира». Однак, на нашу думку, дисертанту слід було акцентувати, зокрема у висновках, чому навіть у тих, здавалось, сприятливих геополітичних реаліях, він був приречений на історичну поразку.

3. Декілька зауваг смислового і стилістичного характеру. На наш погляд дещо констатуючий характер має назва підрозділу 3.4. «Жінки Одеси в окупації». Сам автор на сторінках роботи пише про «жіночий досвід переживання окупації». Можливо, його було варто так і назвати: «Жіночий досвід переживання окупації: спроба ретроспективного аналізу». Мають місце деякі описки у назвах і прізвищах. До прикладу, на с. 148 автор дає посилання на газету *Völkischer Beobachter*, але в тексті допущена помилка – «Velkischer Beobachter». У тексті зустрічаємо написання прізвища літератора О. Намикос (с.151, 152), проте в Енциклопедії сучасної України (2021) подано написання «О.О.Намікос».

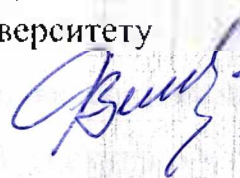
Загальний висновок. Проте зазначені зауваження та рекомендації не применшують роль і значення дисертації О. Бабіча для історичної науки в Україні, яка залишає в цілому позитивне враження комплексністю і глибиною дослідження проблематики одного з важливих аспектів історії України доби Другої світової війни.

Представлена до захисту дисертація Бабіча Олександра Вячеславовича є самостійним, оригінальним дослідженням актуальної з історичної та політичної точок зору теми, яке дозволяє глибше зрозуміти характер, мотиви та стратегії виживання населення Одеси під час румунської окупації.

Кваліфікаційна наукова робота Бабіча Олександра Вячеславовича «Населення Одеси у 1941-1944 рр.: динаміка, рефлексії на окупацію, стратегії виживання» за своєю актуальністю, науковою новизною, отриманими результатами, а також їх взаємозв'язком та повнотою викладу у наукових публікаціях і апробацією цілком відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою КМУ від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями постанова № 283 від 3 квітня 2019 року, постанова № 502 від 19 травня 2023 р.); вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами і доповненнями постанова № 341 від 21 березня 2022 р.), а також «Вимогам до оформлення дисертацій», затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року, а її автор Бабіч Олександр Вячеславович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії у галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 – історія та археологія.

Рецензент:

доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних
відносин та суспільних комунікацій
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

 Володимир Фісанов

